

Razmišljanja o revoluciji v Španiji

Luka Lisjak Gabrijelčič

V trenutku, ko pišem te vrstice, protestniki v Madridu izpraznjujejo svoj improvizirani tabor na trgu Puerta del Sol. Po dolgi razpravi so se odločili, da zapustijo trg, ki so ga pred slabim mesecem samoiniciativno zasedli prek mobilizacije s pomočjo interneta in socialnih omrežij. Gibanje, ki so ga z demonstracijo vzpostavili, pa se s tem ni končalo: nadaljevalo se bo, pravijo, z »organskim delom« v mestnih četrtih, predmestjih, debatnih krožkih in grassroots organizacijah. Zelo verjetno je, da bo ta sklep sprožil podobne odločitve tudi v drugih španskih mestih, v katerih so v teh dneh potekali protesti.

Način, kako se je tako imenovana španska revolucija končala, dodatno priča o njeni edinstvenosti. Že o egiptovski revoluciji so navdušeni opazovalci govorili kot o »epohalni spremembi«. Ravno kot zgodovinar se tovrstnim pojmom raje izogibam. A vendar: španski protesti nas soočajo z nekaterimi novostmi, ki so tolikšnega pomena, da nas silijo, da o njih razmišljamo skozi širšo perspektivo daljnosežnih zgodovinskih sprememb.

EVROPSKI TAHRIR?

Mladina se je zbrala na ulicah in trgih zaradi vse bolj nevzdržne gospodarske situacije, pomanjkanja delovnih mest ter nesposobnosti ali nepripravljenosti politične elite, da bi se resno in verodostojno lotila reševanja teh problemov. Nič novega. Tudi način mobilizacije nas ne bi smel presenečati: to, da se množične komunikacijske tehnologije, ki so se doživele razmah v zadnjem desetletju, uporabljajo za koordiniranje širših skupinskih akcij, je bržkone samoumevno.

Zanimivo je troje.

Prvič, da je spodbuda za proteste prišla iz arabskega sveta. Po stoletjih enosmernega transferja idej, ki je potekal skoraj izključno iz Zahoda na Bližnji vzhod, se je trend obrnil: nemara prvič od srednjega veka se je zgodilo, da so ideje in prakse, ki so vzniknile na Bližnjem vzhodu, vplivale na ravnanje Evropejcev. Številni, tudi inteligentni opazovalci, so v tem videli nekakšen simptom »z-ahoda Zahoda«, ki je prenehal biti center sveta. Sam raje razmišljam v drugačnih kategorijah: prej bi bil pripravljen reči, da je to znanilec decentralizirane prihodnosti sodobnega sveta, kjer se bodo ideje in prakse rojevale na različnih geografskih področjih, ne da bi se katero od njih smelo upravičeno imeti za center globalizacijskih procesov. Ti so in bodo bržčas tudi v prihodnosti potekali v tesni medsebojni prepletenosti. »Fenomen Tahrir« navsezadnje ni nič avtohtono arabskega, ampak je tudi sam,

tako po vsebini kot po formi, globoko povezan z recepcijo zahodnih idej.

V zahodni zgodovini – tako politični zgodovini kot socialni zgodovini ter zgodovini mentalitet in idej – takšno »potovanje idej in zamisli«, ki se rodijo v enem geografskem kontekstu, nato potujejo drugam in se nazadnje v spremenjeni obliki vrnejo na izvorno mesto, ni nič nenavadnega: pravzaprav je značilno za celotno zgodovino zahodne civilizacije v najširšem pomenu besede. Zdaj se je ta »ping pong« razširil na celoten svet. To ni nov fenomen. Že kar nekaj časa ga poznamo pod imenom globalizacija. In čeprav o njem neprestanoma govorimo, nas njegove praktične posledice vsakič znova presenečajo.

POLITIČNI KORAK

Drugič, da je protest, ki je nastal v glavnem iz nezadovoljstva nad *socialnimi* razmerami, artikularil *politične* zahteve. Protestniki niso zasedli trgov, da bi od svoje politične elite zahtevali službe in socialne ugodnosti, za katere dobro vedo, da niso na dosegu roke, temveč so plod dolgoročnih politik. Zahtevali so predvsem možnost aktivnega sodelovanja pri oblikovanju teh politik. Še več: razpravljali so o konkretnih zakonskih, ustavnih in institucionalnih spremembah, ki bi povečali možnost državljske participacije v političnem procesu in razbili monopol centraliziranih in birokratiziranih strank v političnem odločanju (na udaru sta bili predvsem dve največji stranki, ki sta si v osrednji Španiji – ne pa tudi na periferijah, kjer je politična pluralnost neprimerljivo večja¹ – udobno razdelili vzvode politične moči). Za cel mesec se je *Puerta del Sol* spremenila v prostor javne razprave, kjer se je poleg žgočega vprašanja delovne in davčne zakonodaje debatiralo predvsem o temah, kot so volilni sistem, protikorupcijska zakonodaja ter reforma sodnega sistema, ki bi zagotovila dejansko neodvisnost sodne veje oblasti. Skratka, same

teme, o katerih demagoški politiki in populistični sindikalisti vehementno zatrjujejo, da »ljudi ne zanimajo«, ker da so »izrazito politična« in kot taka »odvrtačo razpravo od resničnih težav ljudi«, ki so kajpak izključno socialne in ekonomske narave. To nas privede k tretji, ključni značilnosti španskih protestov, v katerem se po mojem skriva njihov zgodovinski pomen.

JEZA IN INDIGNACIJA

Začnimo pri imenu. Ime *indignados*, ki se je prijel protestnikov, smo v slovenščino prevajali na različne načine: kot jezni, besni, ogorčeni, razkačeni ... Noben od teh prevodov ni točen, nekateri pa so povsem napačni. Krivda ni zgolj na strani prevajalcev, ampak tudi našega jezika, ki ustreznega pojma ne premore. Ker jezik, zlasti kar se tiče besedišča, ni abstrakten sistem pravil in znakov, ampak proizvod večstoletnega doprinosa številnih generacij, to priča predvsem o naši kulturni tradiciji in njenem pomanjkanju politične in javne razsežnosti. Pogosto se namreč dogaja, da slovenščina (in z njo njeni govornici) etične kategorije, ki so po svojem izvoru politične in občestvene narave, reducira v moralne kategorije, ki so stvar zasebnosti.

Indignacija ni – tako kot bes ali razkačenost – eskalacija ali podzvrst jeze. Indignacija izvorno pomeni zavračanje ali odpor do nečesa, kar je nedostojno (*in-dignus*) oziroma nevredno človeka in njegovega dostojanstva. Temu se še najbolj približa slovenska beseda ogorčenost, ki pa implicira razburjenje ali jezo. Medtem ko je v slovenski besedi (tako v njeni etimologiji kot v sodobnem pomenu) poudarek na čustveni *reakciji* nad nečem, kar se dojema kot nesprejemljivo, je v romanskih jezikih poudarek na *objektu* te reakcije. Ta distinkcija postane še toliko bolj očitna pri prevodu naslova knjige, ki je postala ena ključnih intelektualnih referenc španskih protestnikov. Mislim seveda na manifest Stéphan Hessela *Indignez-vous!*, ki so ga v slovenščino povsem napačno prevedli kot *Razjezite se!* Nemara je za zgrešen naslov krivo porazno poznavanje krščanske in nasploh religiozne tradicije med slovenskimi izobraženci. Vsakdo, ki je seznanjen s katoliškim naukom, namreč dobro pozna razliko med *jezo*, ki je eden od sedmih naglavnih grehov,

in *indignacijo*, ki je, kot je opozarjal španski filozof Unamuno, reakcija, ki se zahteva od kristjana vpričo grešnosti sveta ter krivice, ki se na njem godi sočloveku.

Lahko bi celo rekli, da tako po krščanskem kot stoičnem pojmovanju indignacija in jeza stojita na nasprotnih bregovih: jeza je zmotna reakcija na fenomene, ki zahtevajo indignacijo. Katoliški katekizem na primer uči, da jeza, tako kot vsi naglavni grehi, pelje v začarani krog, ki ne razreši težav, ampak povzroča vedno novo trpljenje in človeka oddaljuje od Boga in sočloveka. Ali povedano drugače, krščanstvo je dva tisoč let pred Georgeom Lucasom vedelo, kar v *Vojni zvezd* mlademu Luku Skywalkerju položi na srce modrec Yoda: »Jeza vodi k sovraštvu, sovraštvo pa na temno stran ...«

KONEC JAKOBINSKE PARADIGME

Na trgu *Puerta del Sol* pa bi zaman iskali jezo množico. Ravno nasprotno: vse tisto, kar povežemo s paradigmo revolucionarne jeze – kričanje, skandiranje itd. – je bilo skoraj povsem odsotno iz protestne scenografije. Ljudje trga niso zasedli, da bi se združili v besno revolucionarno množico, ki bi naskakovala realne ali simbolne sedeže moči, temveč zato, da bi trg odprli v forum javne razprave in s tem opozorili na manko participativnega elementa v španski demokraciji.

Najboljša primerjava z madridskim majem 2011 je seveda pariški maj 1968, predvsem kot konstitutivnega trenutka določene generacijske izkušnje. Vendar se je dinamika pariškega maja še vedno odvijala znotraj paradigme, ki jo je vzpostavila francoska revolucija in ki so ji od tedaj sledile vse ostale vstaje in revolucije v Evropi, tako »buržoazne« kot »proletarske«, tako uspešne kot neuspešne. Ta, imenujmo jo »jakobinska« paradigma, je predpostavljala homogenizacijo posameznikov v revolucionarno množico, ki se je razglasila za »ljudstvo«, torej bodisi manifestacijo volje suverene nacije bodisi avantgardno predstavnico celotnega političnega telesa oziroma družbe. Z enotnim (četudi včasih diferenciranim) programom je nato skušala izvesti voluntaristični naskok na središče moči z namenom, da bi prevzela oblast in jo nato iz centra kapilarno izvajala po celotni državi.

1 Samo za primerjavo: medtem, ko se je v obeh kastiljskih pokrajinah (Kastilja-Leon in Kastilja-La Mancha) v regionalni parlament uspelo prebiti samo dvema strankama, lahko na katalonski politični sceni naštejemo 8 pomembnih strank, v Aragoniji 6, v Baskiji 9, v Navarri 10, na Balearskih otokih pa kar 13. Medtem ko sta na zadnjih lokalnih volitvah dve največji stranki v Madridu skupaj zbrali 78% vseh glasov, v južni Kastilji pa kar 86%, je ta odstotek v Baskiji znašal 55%, v Kataloniji 52%, v Navarri pa le 44%.

Poenostavljam? Seveda. A le s poenostavljenim modelom lahko pravilno ocenimo razsežnost spremembe, ki smo ji priča. Že samo ime revolucija, kot ga poznamo danes, izvira iz francoske revolucije. Postavila je okvire, ki so določali naše predstave in obzorja. Zato je sam pojem »revolucija« za dogodke v Španiji neprimeren: tega se zavedajo tudi njihovi akterji, o čemer priča neverjetna pluralnost besed, s katerimi so skušali zaobjeti in osmisliti to, kar počnejo.

Pojem »revolucija« so prav gotovo uporabljali z namenom, da bi poudarili simbolno razsežnost svoje akcije: da ne gre le za navaden protest, temveč za odločen perfomativni poseg v politični prostor, s katerim hočejo prestrukturirati sam način, kako ta prostor deluje in odpreti povsem nove potenciale, ki jih je sedanja ureditev onemogočala.

NADZOROVANA DEMOKRACIJA

Mislím, da zahteve protestnikov po realni demokraciji ne moremo razumeti, ne da bi vzeli v ozir specifične španskega političnega sistema. Njegovo ogrožje je bilo postavljeno konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja v času tranzicije, ki je deželo popeljala iz diktature v demokracijo. To nam pomaga razumeti številne avtoritarne in nedemokratske elemente v španski ureditvi, proti katerim protestirajo *indignados*. Španska tranzicija se je namreč začela, podobno kot desetletje kasneje v Čilu, z notranjo evolucijo avtoritarne diktature in ne – kot na primer v nekaterih vzhodnoevropskih deželah ali v sodobnem Egiptu – z demokratično revolucijo. Reformistični elementi frankističnega režima so v svoj projekt postopne demokratizacije kmalu vključili tudi opozicijske skupine, ki so skupaj sestavile ustavo, ki je omogočala spravo med »obema Španijama«, ki sta se borili v državljanski vojni 1936-1939, in mirno sobivanje raznorodnih političnih, razrednih, regionalnih in nacionalnih interesov. Parlamentarni režim z osebnimi svobodščinami je bil tako pravzaprav rezultat zgodovinskega kompromisa, ki je omogočil nekakšno stanje permanentnega premirja med različnimi svetovnimi nazori in ideologijami. Med »očetí ustave« je bilo le malo pristnih demokratov, torej ljudi z demokratično osebno zgodovino, ki bi zagovarjali

demokracijo zaradi nje same in ne zgolj kot edinega kompromisa, ki bi omogočal stabilno transformacijo države po diktatorjevi smrti.²

Španska ustavna ureditev zato še vedno vključuje mnogo elementov, ki kažejo na to, da so očetje ustave razmišljali v kategorijah »nadzorovane demokracije«, torej sistema, v katerem bi inštitucije, ki niso bile podvržene demokratičnemu nadzoru in so bile tesno povezane z diktaturo (predvsem kralj in vojska), skrbele za »pravilen« potek tranzicije. Dejansko pa je v osemdesetih letih Španija doživela izjemno hitro družbeno transformacijo, zaradi katere so že tedaj te rešitve postale zastarele in jih je politična praksa povozila. Kljub temu pa so ostale v ustavni ureditvi kot priča ne-demokratskih izvorov španske demokracije (najbolj očitni primer je seveda monarhija, katere anahronizem še toliko bolj bode v oči, če pomislimo, da so se bili Španci že leta 1931 odločili za republiko in da je do restavracije monarhije prišlo šele novembra 1975, tri leta pred sprejemom demokratične ustave).

Že prva faza tranzicije je preseгла model »nadzorovane demokracije« in dejansko pripeljala do nekakšne »poliarhije«, torej sistema, v katerem je oblast decentralizirano porazdeljena med številne konkurenčne skupine. Ta sistem je zelo hitro privedel do visoke stopnje politične stabilnosti, trpel pa je – in v marsikaterem pogledu trpi še danes – za pomanjkanjem demokratične participacije državljanov. Domislica, ki jo je Voltaire izrekel glede angleškega parlamentarizma, namreč da se je »svoboda rodila iz boja med tirani«, morda nikjer v sodobni Evropi ne velja tako zelo, kot v Španiji. Številne skupine, med katerimi je razpršena oblast v Španiji, se namreč v svojem okolju vedejo kot mali tirani. To velja tako za stranke in velike gospodarske in finančne inštitucije, kot za sindikate (številni tuji opazovalci so spregledali dejstvo, da je med *indignadosi* ob proti-strankarski retoriki prisoten tudi izrazit anti-sindikalni diskurz) in lokalne oblasti.

Da je stabilnost španskega političnega sistema šla na račun demokratičnega nadzora oblasti s strani državljanov, je očitno že, če pomislimo, da je v 35. letih španske demokracije le trikrat prišlo do spremembe stranke na oblasti. Če pogledamo na

2 Med sedmimi člani ustavne komisije, ki je med letoma 1977 in 1978 sestavila besedilo današnje španske ustave, so bili štirje pripadniki prejšnjega režima (od tega dva visoka funkcionarja frankistične strankarske strukture in dva ne-ideološka tehnokrata iz državnega aparata) in en komunist. Le socialist Gregorio Peces-Barba in katalonski nacionalist Miquel Roca sta imela za seboj brezhibno demokratično zgodovino.

regionalno raven, se nam odprejo skoraj neverjetni prizori enostrankarske vladavine: v Andaluziji je Socialistična stranka neprekinjeno na oblasti že 33 let, v sosednji deželi Kastilji-La Mancha 29 let, v Baskiji so konservativni nacionalisti neprekinjeno vladali 28 let, Navarri že 27 let vlada konservativna regionalistična Zveza navarskega ljudstva, Kastilji-Leon pa 25. leto predseduje Ljudska stranka. Podobno sliko dobimo tudi na občinski ravni: Barcelona je bila 32 let neprekinjeno v rokah socialistov, Madridu že 20 let vladajo konservativci, Bilbao pa 32 let baskovski nacionalisti. Ta dolgoletna koncentracija oblasti v rokah posameznih strank se včasih odseva tudi v osebnih rekordih: Extremaduri je tako celih 25 let predsedoval socialist Juan Carlos Rodríguez Ibarra, Katalonijo je 23 let vodil nacionalist Jordi Pujol, mestu Valencia pa 21. leto načeluje avtoritativna konservativna županja Rita Barberà.

REALNA DEMOKRACIJA

Ta kalejdoskop številčk služi kot prikaz dejstva, ki ga nepoznavalec španskih razmer pogosto težko zapoпада: španska država dejansko deluje kot integrirana mreža političnih monopolov. Zato ni čudno, da so se protesti *indignadosov* zgodili prav pred lokalnimi volitvami: trenutek, ki naj bi bil praznik demokracije, v realnosti prinaša le legitimacijo obstoječih avtokratskih struktur, edina alternativa, ki se ponuja na horizontu možnosti, pa je zamenjava ene zaprte klientelistične mreže z drugo. Nobena od teh klientelističnih mrež pa nima najmanjšega interesa, da bi spremenila pravila igre, modernizirala zastarel politični ustroj, ki je nastal konec 70. let v popolnoma drugačnem kontekstu, odprla politični prostor državljanom in omogočila večjo demokratično odgovornost političnih akterjev.³

Simptomatično je, da se v španskem političnem in novinarskem žargonu ozemlju, ki mu tradicionalno vlada določena stranka, reče *fevd*, strankarskim veljakom, ki obvladujejo politični proces znotraj stranke, pa *baroni* ... Politični proces je v Španiji, z nekaterimi izjemami,⁴ povsem odtrgan od življenjskega sveta državljanov. Demokracija je omejena na madridski parlament, kjer se srečujejo mnogovrstni interesi, podobno kot so se v srednjeveškem angleškem parlamentu srečevali baroni, ki so nato v svojih fevdih vladali z enako neusmiljenostjo, s katero so se v parlamentu upirali kraljevi avtokraciji. Podobno velja za atensko *polis*, kjer so državljani na *agori* skozi svobodno razpravo sprejemali politične odločitve, doma, za zaprtimi zidovi svojega *oikosa*, pa so nemoteno gospodovali nad svojimi sužnji, otroki in ženami.

Zahtev po *realni demokraciji* ni mogoče razumeti izven tega konteksta. Pri nas so nekateri levičarski komentatorji to zahtevo interpretirali kot zavračanje demokratičnega sistema kot kulise in njegovo nadomestitev z nekakšno utopijo neposredne demokracije. Pri tem niso razumeli, da razmišljanje v kategorijah utopije spada v jakobinsko paradigmo, ki jo španski protesti presegajo. Tu ne gre za izgradnjo psihotično koherentnega alternativnega programa, čigar neuresničljivost bi ga bodisi za večno ohranjala v čistosti sanjskega sveta bodisi spremenila v nočno moro totalitarnega projekta. *Idignadosi* ne zavračajo demokratičnega sistema, temveč ga hočejo nadgraditi v smer večje državljanske participacije. Proti nadutosti in nesposobnosti političnih elit zahtevajo več *politike* in proti okostenelosti demokratičnega sistema zahtevajo več *demokracije*. To pomeni več argumentirane razprave, več politične odgovornosti, več referendumov in več decentraliziranega odločanja na lokalni

3 Ko beremo zahteve protestnikov, nam razlogi za njihovo ogorčenje postanejo bolj jasni: uvedba inštituta referendumov, prepoved opravljanja pridobitnih dejavnosti za poslance, javnost državnih izdatkov, financ političnih strank ter premoženja državnih funkcionarjev, možnost preferenčnega glasu na lokalnih in državnih volitvah, demilitarizacija državne policije (*guardia civil*), neodvisnost ustavnega sodišča. Skratka, gre za ureditve, ki so v večini evropskih držav nekaj povsem običajnega.

4 Mislim, da je Katalonija s svojo razvejano mrežo civilnodruženih organizacij taka izjema. Čeprav je tudi sama podvržena političnim monopolom, so ti omejeni z vsakodnevno aktivno državljsko participacijo, ki se kaže tako v večji notranji demokraciji nekaterih velikih strank, kot na izvenstrankarski politični sceni, tako v mestih kot na podeželju. Zato ima protestno gibanje v Barceloni precej drugačne konotacije kot v Madridu. Zato je tudi politični potencial barcelonskih protestov je neizmerno manjši, nevarnost, da se sprevržejo v nasilje, pa večja: politično aktivna mladina, ki ima – za razliko od Madrida – številne druge kanale za participacijo, je namreč precej skeptična od takšne oblike protesta, zato med barcelonskimi »ogorčenimi«⁴ vse bolj prevladuje nevarna kombinacija politično brezbrizne mladine in skrajnih levičarskih skupin. Obenem pa večja ideološka diferenciacija povzroča neprestane notranje spore, ki v Madridu niso bili tako akutni. Poleg tega utegne pregovorna brutalnost katalonske regionalne policije sprožiti nasilno reakcijo radikalizirane množice.

Foto: Aloio/flickr

ravni. Niso, tako kot anarhisti, proti oblasti, temveč zahtevajo njeno razpršitev na večje število političnih akterjev. Za razliko od populistov, pri katerih je anti-elitistični diskurz povezan z infantilnim zavračanjem politične odgovornosti, *indignadosi* od politikov zahtevajo, naj se do državljanov ne vedejo kot do nezrelih otrok, temveč naj jim zaupajo kot zrelem akterjem, ki so sposobni in voljni sprejeti svoj delež politične odgovornosti.

IZZIVI PRIHODNOSTI

Čas bo pokazal, koliko je protestno gibanje španskih »ogorčenih« dejansko zgrajeno na resnični želji po participaciji in pripravljenosti prevzeti odgovornost zanj. Odločitev o samo-razpustitvi tabora na trgu Puerta del Sol, je prav gotovo korak v pravo smer. Na to je že pred tedni pozival mladi barcelonski blogger Nacho Corredor: »Zdaj je čas za prostovoljno razpustitev javnega prostora,« je zapisal. »Čas je za decentralizacijo in promocijo politične razprave v mestnih četrtih, na univerzah in na internetu. Čas je, da odpremo kanale dialoga med predstavniki *indignadosov* in inštitucijami.« To je dejansko edina pot, ki lahko vodi k uspehu. V vsakem primeru pa bo gibanje, ki se je začelo 15. maja, ostalo kot konstitutivna izkušnja celotne generacije. Odprla bo nov horizont upanja in nov imaginarij. Če je bila do sedaj beseda demokra-

cija pogosto bodisi prazna fraza bodisi sarkastični pojem za cinično kritiko slabosti političnega sistema, bo sedaj postal konkretni ideal, h kateremu teži politično delovanje. Z drugimi besedami: gibanje 15-M bo postal rojstni list generacije, ki je vzela obljubo demokracije zares in se je pripravljena angažirati za njeno aktualizacijo.

O tem, kaj to konkretno pomeni, bo gotovo še mnogo razprave. Vsekakor pa nam španski dogodki kažejo, da si med mladimi generacijami po vsej Evropi vse bolj utira pot prepričanje, ki ga je pred meseci odlično povzel mladi slovenski intelektualec:

»Demokracija ni, kot je v imaginariju mnogih, nekakšno stanje premirja med različnimi svetovnimi nazori ali ideologijami. Priznati ji moramo njeno substancialnost. Da bi lahko delovala, mora demokracija razbiti logiko svetovnih nazorov: da bi lahko zares imeli svobodo govora, morajo besede imeti težo in razmislek za seboj – tu ni prostora za skandirajoče lajanje; da bi država lahko delovala v dobro vseh, jo morajo voditi pametni, ponižni in negrabežljivi ljudje, ne pa partijski lizuni in gobeždači; da bodo vladajoči primerni svoji odgovornosti, morajo ljudje biti budni, trezni, striktni in morajo v njej sodelovati. Vendar je demokracija krhka deklina. Najprej jo moramo ljubiti, da bi nam lahko pomagala.« ♦